

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 13, NUMBER 2, 2024

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 13, No. 2, 2024

DUDINSKÁ, I – MARADYK, N.: Relations between state and church in Ukraine: socio-political aspects. *Annales Scientia Politica*, Vol. 13, No. 2 (2024), pp. 28 – 35

IRINA DUDINSKÁ – NATALIYA MARADYK

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: irina.dudinska@unipo.sk
nataliya.maradyk@unipo.sk

Abstract:

As it turns out, Ukraine is a place of clash of cultures, religions, languages, traditions and geopolitical clashes or important historical events. The remarkable history and present of Ukraine are not particularly exceptional in the Central or Eastern European area, it often only complete the picture of this diverse geographical area. Its religious differentiation and the connection of religion to historical, (geo)political and social milestones and processes also contribute to the diversity of Ukraine. The purpose of the paper is to clarify the role and position of religious institutions in Ukraine after 1991, when Ukraine gained independence, and to describe socio-political changes related to religious societies and their relationship with the Ukrainian state.

Keywords:

Greek Catholic Church, Orthodox Church, religion, religious institutions, Ukraine.

VZŤAHY MEDZI ŠTÁTOM A CIRKVOU NA UKRAJINE: SOCIÁLNO-POLITICKÉ ASPEKTY

IRINA DUDINSKÁ – NATALIYA MARADYK

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: irina.dudinska@unipo.sk
nataliya.maradyk@unipo.sk

Abstract:

As it turns out, Ukraine is a place of clash of cultures, religions, languages, traditions and geopolitical clashes or important historical events. The remarkable history and present of Ukraine are not particularly exceptional in the Central or Eastern European area, it often only complete the picture of this diverse geographical area. Its religious differentiation and the connection of religion to historical, (geo)political and social milestones and processes also contribute to the diversity of Ukraine. The purpose of the paper is to clarify the role and position of religious institutions in Ukraine after 1991, when Ukraine gained independence, and to describe socio-political changes related to religious societies and their relationship with the Ukrainian state.

Keywords:

Greek Catholic Church, Orthodox Church, religion, religious institutions, Ukraine.

Problém vzťahov medzi štátnou a náboženskou autoritou organizácií odkazuje na aktuálne témy modernej politológie. Vzťahy medzi štátom a cirkvami boli vždy mimoriadne chýlostivé, ale asi nikto nepoprie, že tieto otázky sú pre dnešnú Ukrajinu stokrát chýlostivejšie. Ukrajinský štát a ukrajinská cirkev sú vo svo-

jich dejinách neoddeliteľné. Prijatím kresťanstva Ukrajinou začali na seba vzájomne pôsobiť: štát na cirkev a cirkev na štát.

Na základe sociálneho učenia kresťanstva môžeme hovoriť o existencii troch hlavných oblastí ľudskej činnosti, v ktorých cirkev úzko spolupracuje so štátom a občianskou spoločnosťou: duchovnej, politickej a sociálnej. Duchovná sféra je teológia, vedecké teórie, filozofické koncepcie, tvorivosť, umenie, kultúra, psychologické postoje, životná duchovná skúsenosť človeka, ucelené náboženské tradície sveta atď. Cirkev a štát v priebehu duchovnej interakcie cielene formujú mechanizmami socializácie také duchovne hodnotné osobnosti, ktoré by v najväčšej miere zodpovedali realite ľudského bytia. Politická sféra je vzťah, ktorý vzniká v súvislosti s uspokojovaním politických záujmov veriaceho človeka, realizáciou jeho slobody prostredníctvom teologického chápania modernej politiky a účasti kresťanov v rôznych politických stranách, verejných združeniach, hnutiach a organizáciách. Práve tento záujem je dominantný a určuje politický obraz každej organizácie, jej vzťah k existujúcemu stavu. Cirkev a demokratický štát v rámci politickej interakcie zabezpečujú prioritu politických práv a slobôd jednotlivca v každodennom živote ľudstva. Sociálna sféra je oblasťou uspokojovania sociálnych a ekonomických potrieb, ľudských slobôd (rodina, profesionál-

ny tím, sociálna spravodlivosť, práca, zdravotníctvo, sociálna ochrana, sociálna politika). V priebehu sociálnej interakcie si cirkev a štát budujú takú úroveň sociálnych vzťahov, ktorá by v najväčšej miere stimulovala ďalší duchovný, sociálny a politický rozvoj štátu, spoločnosti a sveta (Krutiy, 2015, s. 289).

Každý národ má svoje duchovné korene, okolo ktorých sa formuje jeho národná identita a povedomie o svojom mieste v historickom a spoločensko-politickom svetovom procese. Pre Ukrajincov je takýmto historickým duchovným základom kresťanská tradícia. Cirkevná a náboženská situácia na Ukrajine je trochu odlišná od tej, ktorá sa v súčasnosti odohráva vo väčšine krajín strednej a východnej Európy. Je to do značnej miery spôsobené historickým rozložením územia štátu medzi celkom odlišnými bývalými ríšami, krajinami s inými politickými, duchovnými a kultúrnymi tradíciami, medzi ktoré pred storočím patrila aj Ukrajina. Preto je moderná cirkevná a náboženská situácia determinovaná faktormi, z ktorých väčšina je generovaná tak regionálnymi kultúrnymi a historickými črtami, ako aj zložitou prechodnou obdobiu spoločensko-politického vývoja (Palinchak, 2014, s. 6).

Právne upevnenie náboženských princípov v normách ústavy Ukrajiny dokazuje fakt vzájomného prieniku náboženskej a právnej sféry spoločenského života. V tom, že v Ústave Ukrajiny je zakotvený svetonázorový pluralizmus a rovnosť všetkých náboženských organizácií pred zákonom, vidíme náležitý právny základ pre fungovanie efektívneho modelu rozvoja vzťahov cirkvi a štátu, bez implementácie tzv. ktoré podľa nášho názoru v súčasnej etape formovania ukrajinského štátu nedôjdu ku kvalitatívnym zmenám. Prítomnosť niektorých článkov v Ústave Ukrajiny, ktoré v prvom rade zaručujú slobodu svedomia a slobodu činnosti náboženských organizácií, dokazuje, že ukrajinský zákonodarca vníma slobodný rozvoj náboženstva a náboženských organizácií ako skutočnú záruku sociálnej stability za predpokladu, že nie je dovolené priame zasahovanie štátu do činnosti náboženských organizácií (Melnykovych, 2020, s. 93). Existujúca ústavná a právna doktrína na Ukrajine z nášho pohľadu právom ponecháva náboženským organizáciám prioritu formovania axiologického rozmeru štátnej ideológie. Veď cirkev je schopná efektívne ovplyvňovať úroveň práv-

neho vedomia ukrajinskej spoločnosti formovaním hodnotových štandardov pre vnímanie reality, ktorá sa vzhľadom na značné historické skúsenosti stala neodhateľným determinantom mentality ukrajinského národa. Zároveň však existujúci stav medzináboženských a cirkevno-štátnych vzťahov na Ukrajine, ako aj objektívne dôležité zmeny v tomto štáte a hľadanie optimálnych modelov jeho usporiadania svedčia o potrebe zmien Ústavy Ukrajiny, aby čiastočne došlo k úprave týchto vzťahov, ktoré by zodpovedali moderným civilizačným právnym výzvam.

Špecifiká reflexie náboženských základov v ukrajinskej legislatíve ukazujú, že správna verejnoprávna úprava v náboženskej oblasti zabezpečuje na jednej strane dodržiavanie náboženských práv, slobôd človeka a občana, na druhej strane prispieva k rozvoju a fungovaniu inštitúcií občianskej spoločnosti, na ktoré sa odvolávame všetci bez výnimky. Vďaka hľadaniu optimálnych mechanizmov verejnoprávnej regulácie štát zákonnou úpravou vzťahov s náboženskými organizáciami na báze partnerskej spolupráce a dialógu garantuje možnosť slobodného a nerušeného náboženského rozvoja človeka a občana, a to spomínaným zakotvením v národnej legislatíve. Neustále zdokonaľovanie mechanizmu verejnoprávnej regulácie, v súčasnej etape formovania ukrajinského štátu, poskytuje možnosť začleniť do ukrajinskej legislatívy náboženské normy, ktoré získaním vhodnej právnej úpravy majú potenciál stať sa právnymi hodnotami a princípmi, čo umožňuje formovať morálne a etické ideály spravodlivosti, humanizmu a slobody, ktoré sú základom veľkej väčšiny náboženstiev a zakoreniť ich v právnom a v spoločenskom systéme, aby sa stali súčasťou právneho vedomia ukrajinskej spoločnosti. V kontexte zvyšovania úrovne právneho vedomia ukrajinských občanov sú náboženské svetonázory schopné ovplyvňovať procesy humanizácie štátu a práva, čo umožňuje neustále zvyšovať úroveň účinnosti právnej regulácie a zabezpečovať sociálnu stabilitu a integritu ukrajinského štátu (Zdioruk, 2005, s. 90).

Legislatívna konsolidácia a praktické poskytnutie príležitostí na realizáciu slobody svetonázoru a náboženstva prispeli k vzniku skutočného svetonázorového pluralizmu na Ukrajine, umožnili miliónom občanov otvorene vyznávať to či ono náboženstvo a vyjadrovať pre-

svedčenia, ktoré boli predtým dominantnou ideológiou odsudzované. V súlade s tým, došlo k citeľnému zvýšeniu záujmu významnej časti obyvateľstva o svetskú a duchovnú potrebu ich života, čo prispelo k rýchlemu rozvoju náboženských organizácií a premene Ukrajiny na multikonfesionálny štát.

Počas rokov ukrajinskej samostatnosti sa náboženská situácia v štáte, a to v rámci existujúceho procesu transformácie z ateistickej ideológie na európsky model slobody svedomia, vyznačovala stabilným rastom nábožensko-inštitucionálnej siete o 5-7 % každý rok. Pre slobodu vierovyznania je symptomatické, že táto vlastnosť sa prejavuje rastom predovšetkým kvantitatívnych ukazovateľov. Ak v roku 1991 bolo v náboženskom priestore Ukrajiny len 9 944 náboženských organizácií, tak v roku 1992 ich bolo už 12 962 (nárast o 30 %). Podľa toho v roku 1993 fungovalo 15 017 náboženských organizácií (nárast o 16 %). Vysoká miera nárastu bola zaznamenaná aj v roku 1995, kedy bol nárast o 13,5 % pri počte 16 984 náboženských organizácií. A hoci sa v budúcnosti takéto vysoké tempá rastu nepozorovali, dynamika rastu zostala stabilná: v roku 1996 – 18 111 organizácií (nárast o 6,8 %), v roku 1997 – 19 110 (nárast o 5,5 %), v roku 1998 – 20 408 (nárast o 6,8 %), 1999 – 21 843 (nárast o 7 %), 2000 – 23 543 (nárast o 7,8 %), 2001 – 25 405 (nárast o 7,9 %). K roku 2010 pôsobilo na Ukrajine 35 184 náboženských organizácií (nárast oproti roku 2000 bol 25,4 %), z toho bolo 33 733 náboženských spoločenstiev (Dokash, 2010, s. 184-185).

Sieť náboženských organizácií v ukrajinskom štáte je jednou z najpočetnejších na európskom kontinente, čo odráža významnú prítomnosť náboženského aparátu v spoločnosti a zbožnosť ľudí. Dôležité je aj to, že cirkev sa posunula na kvalitatívne vyššiu úroveň fungovania. Formovanie jej riadiacich štruktúr je takmer ukončené. O veriacich sa stará 350 duchovných centier a úradov, školenie cirkevného personálu sa uskutočňuje v 200 vzdelávacích inštitúciách, ktorých počet v porovnaní s rokom 1991 vzrástol 8-krát. Pozoruje sa obnova mníšskeho života, k roku 2010 fungovalo na Ukrajine 439 kláštorov. V oblasti charity a dobročinnosti pôsobilo 347 misií, čo je 10-krát viac v porovnaní s podobnými číslami v roku 1992 (Potulnitsky, 1993, s. 47).

Dynamika kvantitatívnych zmien v náboženskom prostredí v priebehu posledných dvoch desaťročí je odrazom niektorých premien v náboženskom živote krajiny: v chápaní denominácií ich miesta v spoločnosti definovaných cirkvami, postoj náboženských organizácií k štátu a spoločnosti, vo vzťahu k hodnotám dominujúcim v sekulárnej spoločnosti (politické, sociálne, národné, právne, duchovné).

Náboženstvo môže byť slobodné v plnom zmysle slova, keď sú na to vytvorené vhodné podmienky. Dnes majú cirkvi dostatočnú materiálnu základňu pre náboženskú prax a reprodukciu religiozity. Ak v roku 2000 náboženská sieť zahŕňala okolo 17 000 cirkevných stavieb, tak k roku 2010 ich bolo 22 787 (nárast o 74,6 %). V súlade s tým, dnes je zaopatrenie chrámov v sídlach na úrovni 67,5 %. Tento údaj dokazuje, že tempo rastu počtu náboženských komunít predstihuje tempo výstavby náboženských budov. Príležitosti pre religiozitu sa na Ukrajine postupne zlepšujú, keďže počet nedeľných škôl a katechistických centier sa v prvej dekáde nového storočia zvýšil o viac ako 60 %: v roku 2000 ich bolo 7 684 a v roku 2010 už 12 758 (Potulnitsky, 1993, s. 56).

Veľkou politickou chybou je pokus jednotlivých členov ukrajinskej politickej komunity o umelé rozkúskovanie Ukrajiny v oblastiach s prevažne náboženským vplyvom. Povedzme západ – Ukrajinská gréckokatolícka cirkev; východ a juh – Pravoslávna cirkev na Ukrajine, ktorá je v kánonickej jednote s Moskovským patriarchátom. Centrom je Ukrajinská pravoslávna cirkev Kyjevského patriarchátu. Hoci napríklad na západe Ukrajiny v skutočnosti vzniká takáto konfesionálna konfigurácia (vzhľadom na šírenie vplyvu pravoslávnych cirkví), územím prevládajúceho fungovania Ukrajinskej autokefálnej pravoslávnej cirkvi je Halič, územie s takmer rovnomerným rozmiestnením farností Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi Kyjevského a Moskovského patriarchátu – Volyň, oblasť takmer výlučného fungovania Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi Moskovského patriarchátu – Zakarpatská oblasť (Akademichne relihiyeznavstvo, 2000, s. 472).

Od polovice 16. storočia, od čias reformácie, sa Ukrajina stala útočiskom rôznych protestantských prúdov. Duch slobody, ktorý dal protestantizmus vtedajšej spoločnosti a o ktorom písal Max Weber, inšpiruje tento kresťanský trend aj dnes. Medzi protestantmi

na Ukrajině sú najvplyvnejší evanjelickí baptistickí kresťania, letniční kresťania, adventisti siedmeho dňa a Jehovovi svedkovia. Celoukrajinská únia evanjelických baptistických kresťanských združení je teda od roku 2002 najväčšou v Európskej baptistickej aliancii. Dynamicky sa rozvíjajú aj ďalšie protestantské sféry. Špecifická váha protestantov vo všeobecnej štruktúre veriacich však nie je taká veľká. Priemerná protestantská komunita pozostáva z 50-60 ľudí a je výrazne nižšia ako pravoslávna a gréckokatolícka komunita (Relihiya v dukhovnomu zhytti ukrajin's'koho narodu, 1994, s. 48).

Rozvoj protestantizmu je do istej miery spojený s problémami pravoslavia. Niekedy dogmatizmus, prejavy pasivity zo strany pravoslávnej hierarchie, slabá finančná základňa niektorých spolkov, honba za prvenstvom v konfesionálnej oblasti viesť k činom, ktorým chýba konštruktivizmus a iniciatíva a niekedy im chýba logika či analýza činov samotných. Napríklad pravoslávni stále očakávajú, že štát zmieri komunity, postaví kostoly alebo odovzdá cirkvám rôzne budovy (areály polikliník, zdravotnícke a pôrodné centrá, materské školy) a napokon bude brániť práva iba pravoslávnej cirkvi. Práve tieto okolnosti, krízové javy v spoločnosti, ako aj vlastná silná finančná základňa pomáhajú protestantským a moderným cirkvám aktivizovať ich činnosť, prilákať do svojich radov mladých ľudí a inteligenciu. Tomu výrazne napomáha zjednodušenie a prispôbenie modernému spoločenskokultúrnemu kontextu liturgického obradu v určených kostoloch, značná flexibilita pastoračov, pokiaľ ide o spôsoby ich pôsobenia v spoločnosti. Silná materiálna základňa protestantských denominácií umožňuje vytvárať množstvo sociálnych programov, ktoré zapájajú veriacich do rôznych druhov aktivít (humanitných, charitatívnych, vydavateľských, priemyselných atď.). To priťahuje stále viac nových konvertitov do protestantských cirkví (Palinchak, 2013, s. 50).

Dnes na Ukrajině, aj keď nie príliš výrazne, sa dodržiava politika protekcionizmu vo vzťahu k určitým náboženstvám. Protekcionizmus má v niektorých prípadoch všeobecný štátny aj regionálny charakter. Medzitým by demokratický štát vo svojej činnosti nemal oddeľovať žiaduce a nežiaduce náboženstvá a „kanonické“ a „nekanonické“ cirkvi. Preto je nepochopi-

teľné spoločovať sa na mocenských miestach po roku 2010 s jednoznačne neukrajinskou cirkvou Moskovského patriarchátu, využívať služby úradníkov pri posväcovaní svojich oficiálnych sídiel iba veriacimi tejto cirkvi. V podmienkach mnohokonfesionálneho charakteru krajiny je nepochopiteľné, že niektorí vysokí štátni predstavitelia prejavujú na oficiálnej úrovni sympatie len jednej denominácii a cirkvi a jej zahraničnému najvyššiemu patriarchovi (Zdioruk, 2007, s. 65).

Medzi mnohými dôvodmi, ktoré stoja v tej či onej miere v ceste dnešnému medzináboženskému dialógu na Ukrajině, odborníci vyzdvihujú: politizáciu medzicirkevných vzťahov, prenesenie mnohých problémov medzikonfesionálnych vzťahov do politickej roviny, zapojenie politických strán s vlastnými prostriedkami a metódami obrany svojich pozícií, ktoré často nezodpovedajú tradičným sakrálnym prístupom, náboženskú mentalitu. Relatívne vysoký stupeň dôvera občanov v cirkvi a náboženské organizácie na pozadí ich katastrofálnej nedôvery vo všetky ostatné inštitúcie (vláda, politické strany, súdy, verejná správa, masmédiá atď.) vyvoláva mimoriadnu pozornosť politikov a politických technologov k náboženským združeniam, keďže napojenie ktorejkoľvek strany, politickej skupiny na spoločensky vysoko hodnotenú cirkevnú inštitúciu môže prispieť (aj keď nepriamo) k zvýšeniu spoločenskej váhy, obľúbenosti a samotné politické strany či bloky, ktoré sa len tak mimochodom môžu pochváliť dobrými skutkami v prospech štátu a spoločnosti. Preto za takýchto podmienok, a to napriek kritike, z roka na rok pretrvávajú pokusy využívať náboženské organizácie na stranícko-politické účely.

Dochádza k nesprávnemu politickému zásahu štátu, vrátane zahraničných faktorov v náboženských a cirkevných procesoch na Ukrajině, čo často vedie k zvýšenému medzikonfesionálnemu napätiu, vyhýbaniu sa jednotlivých aktérov rokovaniám o procesoch týkajúcich sa normalizácie náboženskej situácie, deklarácie individuálneho priznania ich neústupčivosti, odmietania dialógu o problematických otázkach. Preto je potrebné napriek deklarativným vyhláseniam poukázať na neochotu časti cirkví a náboženských organizácií moderného formátu ku konštruktívnemu dialógu, ktorý zahŕňa vzájomný súlad, túžbu porozumieť argumen-

tom oponentov, úprimnú toleranciu atď. (Palinchak, 2014, s. 310).

Sledujú sa periodické pokusy jednotlivých cirkví odvolávať sa na úrady v sporoch s náboženskými odporcami. V takýchto pokusoch možno vidieť kalkul so zapojením štátnych štruktúr do vnútrocirkevných sporov či konfliktov. Často je takéto odvolanie motivované „osobitnými zásluhami“ tejto cirkvi pred štátom, ľudom, ktoré majú túto cirkev povyšovať nad ostatné a ktoré vraj ospravedlňujú jej právo na osobitné zaobchádzanie štátnych štruktúr. Toto bremeno bráni normalizácii vzťahov a ostáva v pozícii vzájomnej nedôvery, predsudkov, podozrení, obvinení, ktoré často majú historické korene.

Počas mnohých storočí svetových a národných ukrajinských dejín podstata prepojenia politiky (politické vzťahy, politické organizácie) a cirkvi zostala prakticky nezmenená. Bez ohľadu na to, aké vznešené ciele boli použité na vysvetlenie alebo ospravedlnenie konania alebo vyhlásení účastníkov týchto vzťahov, v praxi išlo väčšinou o využitie inej inštitúcie na riešenie vlastných problémov alebo vytváranie na to vhodných podmienok. Dejiny Ukrajiny nepoznajú toľko príkladov nezávislých, od iného postavenia spomínaných verejných inštitúcií, sú vzájomne závislé a potrebujú interakciu. Je všeobecne známe, že štruktúra modernej ukrajinskej politiky pozostáva z: politickej organizácie, ktorá zahŕňa legislatívu, výkonné a súdne orgány, politické strany a bloky, nižšie spoločensko-politické inštitúty, organizácie a hnutia, politické vzťahy a politické vedomie. Slabosť politických strán, ktorá je spôsobená ich mnohorakosťou, extrémne obmedzeným sociálnym základom väčšiny z nich, nepresvedčivými, často špekulatívnymi politickými programami a heslami, spravidla nedostatkom reálnych mechanizmov a pák na realizáciu deklarovaných programov a projektov, chybné prístupy k samotnej výstavbe strán „zhora“, teda umelo, pre nedostatok skúseností s konaním podľa pravidiel právneho štátu a zároveň chorobnú túžbu dosiahnuť politický úspech rýchlo a bez väčšej námahy (Klymov, 2009, s. 69). Za takýchto podmienok, napriek tomu že súčasná legislatíva Ukrajiny jasne vylučuje cirkev a náboženské organizácie z politickej činnosti v mnohých otázkach, existuje mnoho pokusov predstaviteľov oboch strán konať v rozpore so súčasnými legislatívnymi nor-

mami, ktoré počítajú s takzvanou neúčastou náboženských organizácií na činnosti politických strán, neposkytovaníu finančnej podpory stranám, nevedeniu kampane, neprípustnosti financovania volebných kampaní a pod. Navyše, podľa stanov všetkých náboženských organizácií je takáto činnosť nezákonná. Kľúčovým faktorom pre nastolenie vzťahu „cirkev – politický systém“, „cirkev – politický život“, „cirkev – politické strany“, „náboženstvo – politika“ atď., je nepochybne ich prítomnosť v súčasnej legislatíve Ukrajiny a takzvaná miera implementácie v praxi, princíp odluky cirkvi od štátu, od ktorého sa odvíja väčšina vyššie uvedených vzťahov. Vzhľadom na to treba konštatovať, že národný zákonodarca celkom dôsledne a jednoznačne stanovil princíp odluky cirkvi od takých politických štruktúr, akými sú štát a politické strany. Podobná postupnosť je badateľná najmä pri porovnaní ukrajinskej legislatívy o slobode svedomia a náboženských organizácií s legislatívnymi aktmi viacerých iných krajín. V poslednom čase je však čoraz naliehavejšia otázka limitov prejaviť vlastnú voľnosť v daných sférach. Táto problematika je obzvlášť aktuálna v kontexte moderných cirkevných a politických vzťahov (Sahan, 2013, s. 69).

Klymov ako jeden z prvých vyzdvihol množstvo faktorov politizácie cirkvi a zvýšenej pozornosti politických síl cirkvám, ktorá bola domácim právom postavená mimo politickú činnosť (Klymov, 2009, s. 72). Po prvé, cirkev (náboženské organizácie) sú väčšinou početné, rozvetvené, štruktúrované od centra po perifériu, právne legalizované systémy, ktoré zahŕňajú náboženské spoločenstvá, správy, centrá, kláštory, náboženské bratstvá, misijné spoločnosti, duchovne vzdelávacie inštitúcie. Spravidla ide o systémy s autoritatívno-administratívnym (t. j. nedemokratickým) riadiacim mechanizmom zhora nadol, vysokou úrovňou výkonnej disciplíny, procesmi a metódami ovplyvňovania (verejnými aj neverejnými) overenými stáročiami, ktoré sú celkom lákavé na použitie ako hotové štruktúry pri realizácii politických ideí, formovaní určitých politicky orientovaných pozícií, politického správania sa vo vzťahu k mase veriacich.

Po druhé, cirkev (náboženské organizácie), keďže sú obmedzené vo svojej účasti na politickom živote spoločnosti ako špecifické neštátne inštitucionalizované štruktúry, zostávajú

organizáciou veriacich občanov, ktorí na rozdiel od cirkví majú právo na akúkoľvek politickú činnosť, právo na politické presvedčenie a podobne. Odtiaľ pochádzajú pokusy niektorých politických síl v rozpore so zákonom prostredníctvom veriacich, ich združení, duchovných, jednotlivých hierarchov politizovať postoje cirkví (náboženských organizácií) v určitých otázkach. Logika takýchto plánov je jednoduchá: politické strany a hnutia si ako účastníci legislatívnych či štátotvorných procesov dobre uvedomujú záujem cirkví (náboženských organizácií) prijímať tie isté návrhy zákonov či rozhodnutí na štátnej úrovni, ktoré priamo či nepriamo korešpondujú s ich korporátnymi záujmami a pri odmietaní iných takzvaných „nežiaducich“ návrhov alebo všeobecne škodlivých alebo nepriateľských návrhov voči nim. Takýto záujem cirkevných inštitúcií o strany, ktoré by mohli na štátnej, najmä parlamentnej úrovni lobiť za určité nábožensko-cirkevné akoby nábožensko-územné záujmy a „torpédovať“ záujmy iných, vedie k opačnému procesu, ďaleko od nezištných aspirácií politických štruktúr neoficiálne využívať cirkvi (náboženské organizácie) na čisto politické účely, rátajúc s vďačným pochopením tých druhých (Palinchak, 2014, s. 315-316).

Po tretie, cirkvi (náboženské organizácie) ako nositelia konkrétnych vierovyznaní, svetonázorov, národných ideí, hodnôt, tradícií, náboženských a morálnych zásad, výkladov národných a cirkevných dejín a pod., sú pre značnú časť veriacich občanov smerodajné, v mnohých prípadoch, napríklad stať sa objektom duchovnej solidarity niektorých politických strán, hnutí alebo skupín a odmietnutia iných. Túžba účastníkov politického procesu využiť alebo posilniť svoje politické postavenie náboženskými a cirkevnými argumentmi, postavenie solidárnych cirkví, z nich robí objekty politickej činnosti. Z týchto dôvodov sa politické strany a hnutia s nábožensky orientovaným programom objavujú nielen v zahraničí, ale aj na Ukrajine, čoraz častejšie sú pokusy o politizáciu a zoštátnenie náboženstva a jeho inštitúcií.

Po štvrté, existujú a v budúcnosti sa môžu objaviť nové cirkevné a medzicirkevné problémy, ktoré napriek svojej vnútropodnikovej podstate ovplyvňujú záujmy štátu, jeho politickú a medzinárodnú stabilitu, imidž v medzinárodných vzťahoch atď. V súvislosti s na-

liehavosťou riešenia takýchto problémov sa cirkvi (náboženské organizácie) stávajú objektom priameho nátlaku zo strany predstaviteľov štátu, politických strán a skupín s cieľom prinútiť cirkevné inštitúcie prijať to či ono politicky orientované, sekulárne účelné a nepodložené rozhodnutie, hoci môže byť v rozpore s postojmi a náboženskou mystickou logikou cirkevných inštitúcií.

Po piate, keď cirkvi (náboženské organizácie) v posledných rokoch získali štatút inštitúcií, ktorým dôveruje viac občanov ako ktorejkoľvek vláde, strane, verejnému orgánu alebo organizácii, stali sa predmetom osobitnej pozornosti v politickom živote vzhľadom na skutočnosť, že príslušnosť ktorejkoľvek strany, politickej skupiny k takejto inštitúcii s autoritou môže prispieť (hoci neúmerne) k zvýšeniu ratingu takýchto politických štruktúr.

Po šieste, cirkvi (náboženské organizácie) sa otvorene alebo skryto stávajú účastníkmi implementácie zo strany štátu, stranami politiky „národnej bezpečnosti“ (obzvlášť badateľné počas prezidentovania Juščenka) a sféry „náboženských a cirkevných“ v kombinácii so sférou strategických záujmov štátu, vládnucej strany či vládnucich strán. Z tohto dôvodu sa cirkvi (náboženské organizácie) stávajú objektmi a nástrojmi na uskutočňovanie určitej politiky v humanitárnej sfére, „klasifikovanej prítomnosťou alebo neprítomnosťou riadiaceho orgánu v zahraničí, stupňom regionalizácie, postojom k národnej ideii“ alebo „problému bilingvizmu“ podľa toho, či sú prostriedkom národnej konsolidácie alebo prostriedkom na realizáciu separatistických nálad a pod.

Po siedme, medzinárodná autorita mnohých domácich cirkví (náboženských organizácií) z nich robí pomerne žiaduci objekt kontaktu pre mnohých domácich politických aktérov za účelom priameho alebo nepriameho použitia medzinárodných náboženských a cirkevných väzieb na vytváranie, respektíve posilnenie želaného imidžu strán, politických platforiem pre nadväzovanie medzinárodných kontaktov a pod.

Po ôsme, cirkvi (náboženské organizácie), ktoré majú v mnohých aspektoch svojej činnosti štatút štátnych štruktúr sú v reálnom živote mimo sféry štátnej kontroly, z čoho vyplýva túžba určitých politických skupín, najmä tých, ktoré nie sú zaťažené normami politickej kultúry, vidieť cirkvi (náboženskú organizáciu)

ako objekt na realizáciu nepublikovaných politických plánov, realizáciu akcií, ktoré možno interpretovať z hľadiska ich spoločných záujmov a cieľov (Klymov, 2009, s.6-8).

Cirkev na Ukrajine je pre množstvo svojich objektívnych charakteristík a v dôsledku osobitostí vnútropolitického procesu počiatočným štádiom formovania politickej kultúry. V ukrajinskej spoločnosti môže byť a je predmetom politického vplyvu strán, hnutí, mnohých politikov a štátnych funkcionárov v pomerne širokom spektre smerov – od nezákonných pokusov o politizáciu cirkevných inštitúcií na politicky prospešné účely (vrátane kritiky politikov niektorých cirkví a ich hierarchov pre „politickú krátkozrakosť“) k využívaniu možností cirkví (náboženských organizácií) ovplyvňovať veriacich počas volebných kampaní.

Záver

Systém vzťahov medzi štátom a náboženskými organizáciami, ktorý sa na Ukrajine vyvinul, zodpovedá demokratickým princípom, je založený na základných medzinárodných dohodách o ľudských právach a slobode náboženského vyznania a národnej legislatíve, ktorá je schopná zabezpečiť ďalší dynamický rozvoj náboženského života. Ukrajinský štát chápe význam náboženskej sféry a úroveň jej regulácie pre verejný a politický život a pre budovanie demokratickej spoločnosti. Toto chápanie je implementované v prijatých zákonoch a iných právnych aktoch, ktoré tak či onak načrtávajú práva občanov v kontexte ich postoja k náboženstvu a upravujú činnosť náboženských organizácií.

Vzťahy medzi štátom a cirkvou pokrývajú pomerne široké a zložité spektrum vzťahov, ktoré vznikajú v procese fungovania medzi štátom a cirkvou. Nastolenie nových politických, právnych, sociálnych a duchovných skutočností na nezávislej Ukrajine, prekonanie predtým právne zakotvených „iba správnych“ socialistických, ateistických hodnôt a smerníc umožnilo v prvom rade vytvoriť politické a právne podmienky pre úplné uplatňovanie slobody svedomia, najmä náboženskej slobody, ktorá poskytla možnosti náboženským inštitúciám a cirkvi zaujať ich právoplatné miesto v ukrajinskej spoločnosti. Takisto to prispelo k formovaniu náboženského pluralizmu a polykonfesionizmu štátu a viedlo k politickým zme-

nám v náboženskej sfére, a to kvantitatívne aj kvalitatívne (Ukrajina má jednu z najvyšších úrovní religiozity v Európe s tendenciou k jej rastu). Ďalej bolo umožnené určiť a zhodnotiť skutočné miesto cirkvi v národnej spoločnosti ako najpočetnejšej, historicky etablovanej neštátnej štruktúry, ktorá napriek svojmu konzervativizmu prežila v dejinách mnohé cudzie štátne systémy, vlády a ideológie. Jeho vplyv na modernú spoločnosť je po značné časové obdobie stále vysoký.

Medzinárodné zmluvy, ktoré sú v určitom zmysle vyjadrením ľudskej skúsenosti, deklarujú právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania alebo viery ako jedno z najzakladanejších práv každého človeka. Ukrajina, uznávajúc princípy a normy medzinárodného práva, ich považuje za súčasť svojho právneho systému (článok 9 Ústavy Ukrajiny). Praktická implementácia legislatívnych noriem zároveň nie vždy zodpovedá normám vysokého politického a právneho vedomia. Niekedy dochádza k nedorozumeniu, inokedy k ignorovaniu a porušovaniu príslušných legislatívnych noriem tak zo strany úradov, ako aj zo strany niektorých konfesíí a náboženských osobností. Bohužiaľ, takéto skutočnosti zostávajú mimo pozornosti orgánov činných v trestnom konaní.

V dôsledku dlhoročného odporu voči totalitným režimom vyšla z toho cirkev extrémne oslabená, vytlačená zo svojich imanentných sfér pôsobnosti. Akúsi „teológiu posttotalitarizmu“ jednoducho nie je schopná v krátkom čase rozvinúť a zrealizovať, preto nutne potrebuje komplexnú pomoc štátu a spoločnosti. Tí druhí zase naliehavo potrebujú pomoc cirkvi, ktorá – ako talizman národných tradícií, spirituality a morálky – môže zohrať dôležitú úlohu pri prekonávaní závažných sociálnych patológií postkomunistických spoločností, najmä ukrajinskej spoločnosti.

Veľké množstvo problémov, ktoré sa predtým do určitej miery „odstránili“ tlakom režimov, sa po ich páde dramaticky aktualizovali a viedli k celej sérii akútnych cirkevných konfliktov. Vnútrocirkevné napätie je v mnohých prípadoch viac či menej adekvátnym odrazom politického a sociokultúrneho napätia a heterogenity, ktoré existujú v postkomunistických spoločnostiach a sú dôsledkom historických a politických črt ich vývoja. Zároveň, na rozdiel od stabilných spoločností, „transformačný“ stav

takýchto spoločností, najmä ukrajinskej spoločnosti, vyvoláva „domino efekt“, keď samotný problém znamená objavenie sa a zhoršenie druhého, tretieho problému atď., čo si vyžaduje komplexné riešenie.

V súčasnej fáze je náboženská a politická situácia na Ukrajine charakterizovaná výraznou politizáciou cirkvi a náboženských organizácií na jednej strane a určitou sakralizáciou politiky na strane druhej. Mnohé politické strany a bloky používajú náboženskú rétoriku a náboženské heslá. Pre modernú situáciu je charakteristická kombinácia politiky a náboženstva. Najakútnejšie problémy vznikajú vtedy, keď sa úrady snažia využiť náboženstvo pre svoje účely alebo keď sa cirkvi uchýľujú k zneužívaniu štátu, aby dosiahli svoje ciele, porušovali práva a náboženské slobody veriacich. Týka sa to najmä tých cirkví, ktoré sa v tom či onom regióne cítia byť náboženskou väčšinou a nechcú počítať s menejpočetnými náboženskými hnutiami. Na Ukrajine sa v tejto súvislosti dnes pozorujeme viacero trendov. Vynikali najmä cirkvi, ktoré si v krajine nárokovali „osobitné postavenie“, najmä Ukrajinská pravoslávna cirkev Moskovského patriarchátu a Ukrajinská pravoslávna cirkev Kyjevského patriarchátu. Ukrajinská gréckokatolícka cirkev sa snaží hrať rolu náboženskej dominanty na západnej Ukrajine. Prehlbovanie týchto trendov môže viesť k výraznej komplikácii náboženskej existencie iných, menej početných náboženských smerov v regiónoch, v ktorých dominujú menované cirkvi. Treba poznamenať, že súčasnú náboženskú a politickú situáciu na Ukrajine charakterizuje značné napätie. Do konfliktov je zapojených mnoho strán, ktoré spravidla zaujímajú nekompromisné stanovisko (každý má nároky voči každému). Táto situácia je rovnako nestabilná ako dynamická. Hlavným zdrojom konfliktov zostáva medziortodoxná schizma. Existencia troch hlavných cirkví rovnakej viery na Ukrajine je dočasným a anomálnym javom. Ale odráža len určité historické, spoločensko-politické a geopolitické reálie Ukrajiny, postoj verejnosti k problémom ukrajinskej štátnosti, národnej ideí, k Rusku, moskovským a konštantínopolským patriarchom. Zjednotenie pravoslávia a vznik jedinej ukrajinskej miestnej pravoslávnej cirkvi – národnej cirkvi kyjevského koreňa – je však v blízkej budúcnosti zrejme

nevyhnutný. Súčasné ukrajinské elity dúfajú, že takáto cirkev by sa stala jedným z hlavných základov štátnosti ukrajinského ľudu, mocným faktorom slobodného rozvoja ukrajinskej spoločnosti a jej skutočnou hodnotovou integráciou do zjednotenej Európy. Súčasná nevyslovená podpora ukrajinskej pravoslávnej cirkvi Moskovskej jurisdikcie zo strany niektorých štátnych inštitúcií rôznych úrovní podnecuje politické rozdelenie, a tým podľa týchto elít poškodzuje proces suverenity Ukrajiny a predstavuje hrozbu pre národnú bezpečnosť Ukrajiny.

Literatúra

- Dokash, V. (2010). Svoboda buttya relihiyi yak forma realizatsiyi demokratiyi. *Relihiyna svoboda: Svoboda relihiyi i demokratiya: Stari i novi vyklyky: Naukovyy shchorichnyk*, 15, 182-189.
- Klymov, V. (2009). *Relihiynist' v ukrayins'komu suspil'stoi periodu nezalezhnosti: Vybrani statii*. Instytut filosofiyi.
- Kolodny, A. (Ed.). (2000). *Akademichne relihiyeznavstvo: Pidruchnyk*. Svit Znan'.
- Kruti, O. (2015). *Publichnyy dialoh v systemi politychnoyi kul'tury demokratychnoho suspil'stoa*. Vyd-vo ADNDU.
- Palinchak, M. (2013). Katolyts'kyi fundamentalizm v suchasniy Pol'shchi: Politychnyy aspekt. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy: Kyiv's'kyi politekhnichnyy instytut*, 1, 48-54.
- Palinchak, M. (2014). *Derzhava i tserkva u postsotsialistychnykh suspil'stoakh (na prykladi krayin Tsentral'noyi Yevropy ta Ukrainy)*. Polihraftsentr "Lira".
- Potul'nyts'kyi, V. (1993). *Teoriya ukrayins'koyi politolohiyi: Kurs lektsiy*. Lybid'.
- Relihiya v dukhovnomu zhytti ukrayins'koho narodu: Zbirnyk statey*. (1994). Lybid'.
- Sahan, O. (2013). Derzhavno-konfesiyni vidnosyny u yikh praktychnomu vyvavi v Ukraini. *Ukrayins'ke relihiyeznavstvo*, 65, 62-74.
- Zdioryk, S. (2005). *Suspil'no-relihiyni vidnosyny: Vykyky Ukraini XXI stolittya*. Znannya Ukrainy.
- Zdioryk, S. (2007). *Etnokonfesiyna sytuatsiya v Ukraini ta mizhtserkovni konflikty*. NISD.